

PF 2020 (75/2): 319–341

ISSN 0138-0567

Creative Commons (3.0 BY-NC-ND)

<https://doi.org/10.32798/pf.687>

GRZEGORZ P. WAŚNIEWSKI

Uniwersytet Warszawski

e-mail: grzewasn@yahoo.co.jp

<https://orcid.org/0000-0001-6701-5862>

POJĘCIE HETEROGRAFII IDEOGRAFICZNEJ W JĘZYKU JAPONSKIM

THE NOTION OF IDEOGRAPHIC HETEROGRAPHY IN JAPANESE

ABSTRACT: Up till now, in the Japanese linguistics in use are many traditional grammatical terms applied in the description of national language which have no equivalents of a more general, universal nature allowing their use within theoretical linguistics which is accepted abroad. In particular, such openly relative terms are connected with the area of graphemics, where the structure, functions and scope of use of ideographic script are being presented still in a traditional way. One of such notions is the so-called *dōkun-iji* 同訓異字, a term coined in the form of Sino-Japanese tetrad (four-character compound), which deserves a more universal analysis as an explanation of ideographic heterography of genuine Japanese words. This phenomenon is particularly connected not merely with heterography, but also with polysemy and homonymy of language units, belonging to its both semiotic planes, namely the substantially phonic plane and the substantially graphemic one. The exceptional situation of the Japanese language requires taking into consideration – in the description of its language structure – both planes. This leads to consequently bilateral apprehension of genuine Japanese words as a unity of ideographic (mixed with syllabography) and phonic representation of respective lexemes. Consequently, both homonymy and synonymy must be discussed in regard to both aforementioned planes of linguistic structure. Unfortunately, in modern analyses of linguistics phenomena, the phonocentric way of interpretation clearly prevails. This fact would constitute a significant barrier in investigation of languages such as Japanese.

KEYWORDS: Japanese writing system, Sino-Japanese ideograms, variants of ideographic writing, homonymy, polysemy

SŁOWA KLUCZOWE: pismo japońskie, ideogramy sinojapońskie, warianty zapisu ideograficznego, homonimia, polisemia

W niniejszym artykule podejmiemy próbę opisu zjawiska heterografii¹ ideograficznej wyrazów rdzennie japońskich, występujących we współczesnej odmianie języka japońskiego, gdyż zjawisko to może być interesujące, także z ogólnojęzykoznawczego punktu widzenia. Będzie to zarazem przykład zjawiska językowego, którego opis musi obejmować dwie dyscypliny językoznawcze, a mianowicie grafemikę pisma ideograficznego oraz leksykologię, poszerzoną o komponent grafemiczny.

W analizie zjawisk współczesnego języka japońskiego ważne miejsce zajmuje płaszczyzna grafemiczna. Dzieje się tak dlatego, że zapis wyrazów japońskich wymaga równoległego stosowania trzech albo nawet czterech podsystemów pisma, które w sposób komplementarny uczestniczą w grafemicznym kodowaniu tekstu. Są nimi: podsystem ideograficzny, obejmujący zasób sinojapońskich ideogramów *kanji* 漢字, podsystemy sylabograficzne w postaci dwóch sylabariuszy – *hiragana* 平仮名 i *katakana* 片仮名 (zwane zbiorczo *kana*), a także alfabet łaciński, używany w postaci obcych językowo enklaw przy zapisie skrótowców, różnych symboli literowych itd².

¹ Po raz pierwszy terminu *heterografia* użył w swoim artykule J. Wiślicki, który definiował go w następujący sposób: „Termin ten obejmuje (...) różne zapisy danej jednostki, zarówno polisemicznej, jak i bezpolisemicznej, bądź zbioru jednostek homofonicznych, zarówno w ramach jednego systemu (różne znaki pisma ideograficznego), jak również warianty wielosystemowe (zapis pismem ideograficznym i sylabicznym)” (Wiślicki 2011, s. 238).

² Taki mieszany charakter współczesnego pisma japońskiego dobrze ilustruje następujący tekst informacyjny:

バーチャル YouTuber のニュースキャスターが10月1日、TBSテレビ報道局が運営するニュースサイト「TBS NEWS」のTwitterでデビューした。その名も「いらすとキャスター」。

Bācharu yūchūbā no nyūsu kyasutā ga jūgatsu tsuitachi, Tibiesu Terebi Hōdōkyoku ga un'ei suru nyūsu saito „TBS NEWS” no tsuittā de debyū shita. Sono na mo „Irasuto kyasutā”.

„Wirtualny kanał nadający wiadomości na YouTube zadebiutował pierwszego października na twitterowej stronie kanału TBS NEWS, prowadzonej przez telewizję TBS. Nazwa kanału to również *Irasuto kyasutā* (Prezenter rysunkowy [animowany; wirtualny; tj. zastępujący autentycznego prezentera-człowieka])”.

Znajdują się tutaj wyrazy anglojapońskie zapisane *katakana*, takie jak *bācharu* ‘wirtualny’, *nyūsu kyasutā* ‘prezenter wiadomości’, wyrazy zapisane *hiragana*, takie jak partykuła dopełniacza *no*, partykuła mianownika *ga*, formy czasownika ‘robić’, takie jak *suru* i *shita*, zaimek wskazujący *sono* ‘ten, ta, to’, wyrazy sinojapońskie zapisane ideograficznie, takie jak *hōdōkyoku* ‘stacja nadająca wiadomości’ i *un'ei* ‘prowadzić, zarządzać’, wyraz rdzennie japoński (zapisany również ideograficznie) *na* ‘nazwa’, hybrydy grafemiczne z udziałem liter alfabetu łacińskiego, połączonych z literami *katakana*, takie jak *TBS* (*Tibiesu*) *Terebi* oraz cytaty angielskie w alfabecie łacińskim. Jest to może przykład skrajny, z wyraźną przewagą leksyki ksenicznej, ale tego typu teksty nie są czymś rzadkim w dzisiejszych mediach japońskich.

Jeśli chodzi o liczebność poszczególnych zasobów, to najobszerniejszym, liczonym w tysiącach jednostek, jest podsystem ideograficzny, który składa się z jednostek znaczących. Jest więc on zasobem znaków, w przeciwieństwie do obu sylabariuszy, które tworzą zasoby diakrytowe, gdyż ideogramy *kanji*, po stronie fonicznych jednostek języka, odpowiadają leksemom bądź morfemom, a nie sylabom czy głoskom³. W procesie kodowania bądź dekodowania tekstu ideogramy *kanji* postrzegane są jako równoległe jednostki leksykonu języka i jako takie są w dodatku przedmiotem opisu odrębnego rodzaju leksykografii ideograficznej (zob. Pietrow 2013b).

Należy jeszcze zaznaczyć, iż adaptowane do zapisu japońszczyzny chińskie historycznie, a sinojapońskie współcześnie, pismo ideograficzne ma w japońszczyźnie niezwykle rozległą sferę użycia. Służy bowiem nie tylko do zapisu wyrazów sinojapońskich (zwanym w leksykologii *kango* 漢語) jako zapożyczeń z chińszczyzny klasycznej i obejmujących także niezwykle liczebną klasę terminologicznych neologizmów, kalkowanych z terminologii zachodniej, dotyczącej różnych dziedzin nauki, techniki i szeroko rozumianej wiedzy, tworzonych na masową skalę od początku reform epoki Meiji, ale również do zapisu wyrazów rdzennie japońskich (zwanym *wago* 和語). Cecha ta odróżnia zatem japońszczyznę zdecydowanie od języka koreańskiego, w którym jedynie wyrazy sinokoreańskie mogą być obocznie zapisywane nadal ideogramami sinokoreańskimi, chociaż współcześnie pismo chińskie ma w języku koreańskim charakter systemu pomocniczego.

Musimy jeszcze dodać, że wszyscy użytkownicy języka japońskiego są w pełni świadomi występowania w nim trzech odrębnych genetycznie warstw słownictwa i potrafią bez trudności kojarzyć poszczególne wyrazy z tymi subleksykonami. Tak więc w przedstawionej niżej trójce wyrazów współczesnego języka japońskiego, odnoszących się do tego samego desygnatu, możemy wyróżnić leksemy z tych właśnie warstw:

³ Zasób ideograficzny języka japońskiego obejmuje zapożyczone z chińszczyzny ideogramy, zasymilowane do potrzeb zapisu wyrazów rdzennie japońskich i sinojapońskich, a sporadycznie także ksenojapońskich. Wbrew często wymienianej liczbie około 2000 jednostek, określającej zasób znaków *kanji* w sposób zamknięty, trzeba pamiętać, że odnosi się to do podstawowego zbioru ideogramów *jōyō kanji* (常用漢字表), zatwierdzanego cyklicznie przez organy administracji państwowej, wcześniej Radę Języka Japońskiego (Kokugo Shingikai 国語審議会), a obecnie przez Radę ds. Kultury (Bunka Shingikai 文化審議会). Będąc zasobem leksykalnym obejmującym „graficzne słownictwo języka”, zasób ideogramów *kanji* ma w istocie charakter otwarty i znacznie wykracza poza ten czysto edukacyjnie rozumiany, jako minimum kompetencyjne, zbiór *kanji* (obecnie po kolejnej modyfikacji z 2010 roku liczy on 2136 ideogramów). Warto zwrócić uwagę na dwa obszerne japońskie słowniki ideograficzne, pełniące funkcję ideograficznych słowników jednojęzycznych japońszczyzny, a mianowicie *Wielki słownik ideogramów sinojapońskich* wydawnictwa Gakken, który zawiera około 11 000 ideogramów hasłowych i *Wielki słownik wyrazów sinojapońskich Daikangorin* wydawnictwa Taishūkan, który zawiera 13 938 haseł ideograficznych.

- wyraz rdzennie japoński *meshi* 飯 ‘posiłek, jedzenie (którego podstawą jest gotowany ryż)’, mający pochodzenie czasownikowe (jest to historycznie nominalna forma czasownika *mesu* ‘spożywać, jeść, posilać się’);
- wyraz sinojapoński *gohan* 御飯 ‘posiłek, jedzenie (składające się z samego ryżu bądź też z dodatkiem innych produktów, np. *gomoku gohan* 五目御飯 ‘gotowany ryż z dodatkiem warzyw, ryby bądź mięsa’ czy *mame gohan* 豆御飯 ‘gotowany ryż z dodatkiem zielonego groszku’);
- wyraz ksenojapoński (anglojapoński) *raisu* ライス ‘gotowany ryż jako dodatek do dania podawany na osobnym talerzu bądź osobne danie z ryżem w połączeniu z innymi składnikami wywodzące się spoza pierwotnej tradycji japońskiej czy chińskiej, choć obecnie spotykane na co dzień (np. *omuraisu* オムライス ‘gotowany ryż z omletem’, *kareraisu* カレーライス ‘gotowany ryż z curry’)’ (← ang. *rice*).

Spośród tych wyrazów dwa pierwsze używane są także jako nazwy poszczególnych posiłków w ciągu dnia, np.: *asameshi* 朝飯 ‘śniadanie’ – wyraz będący połączeniem dwóch leksemów rdzennie japońskich, *asa* ‘ranek; rano’ i *meshi* ‘posiłek’; *asagohan* 朝御飯 ‘jw.’ – wyraz będący hybrydalnym połączeniem leksemów z dwóch warstw: rdzennie japońskiej *asa* ‘ranek; rano’ i sinojapońskiej *gohan* ‘posiłek’; *bangohan* 晩御飯 ‘kolacja’ – połączenie dwóch leksemów sinojapońskich *ban* ‘wieczór’ i *gohan* ‘posiłek’; *banmeshi* 晩飯 – będący hybrydalnym połączeniem dwóch leksemów: sinojapońskiego *ban* ‘wieczór’ i rodzimego *meshi* ‘posiłek’. Zapis ideograficzny nie obejmuje warstwy ksenojapońskiej, gdyż wszystkie wyrazy należące do niej są zapisywane osobnym sylabariuszem *katakana*, co stanowi cechę zdecydowanie wyróżniającą te wyrazy od leksemów rdzennie i sinojapońskich, a zjawisko heterografii ideograficznej, które nas tutaj interesuje i które nosi nazwę *dōkun-iji* (o czym będzie mowa w dalszej części niniejszego opisu), dotyczy wyłącznie subleksykonu rodzimego.

W rezultacie więc między wyrazami należącymi do dwóch różnych warstw leksykalnych, sinojapońskiej i rdzennie japońskiej, można zaobserwować relacje synonimii jednostek zapisywanych tych samym ideogramem, np.:

LEKSEM SINOJAPÓŃSKI	WSPÓLNE ZNACZENIE	LEKSEM RDZENNIE JAPÓŃSKI
GAN →	<div style="font-size: 2em; font-weight: bold;">岩</div> ‘skała’	← <i>iwa</i>
EI →	<div style="font-size: 2em; font-weight: bold;">泳</div> ‘płynąć; pływać’	← <i>oyogu</i>

EN → ← tooi
'odległy; daleki'

Semiotyka pisma ideograficznego przez długi okres nie zdołała przyciągnąć uwagi teoretyków językoznawstwa i dziedziną grafemiki ideograficznej zajmowano się wyłącznie w obrębie językoznawstwa szczegółowego, chińskiego, japońskiego, koreańskiego czy wietnamskiego bądź językoznawstwa areałowego, wschodnioazjatyckiego. Gdybyśmy jednak mogli spojrzeć na całą strukturę języka, który posługuje się pismem ideograficznym, to wówczas okazałoby się, że na przykład w japońszczyźnie musimy dokonać rozróżnienia na dwa odrębne zasoby znaków językowych, czyli leksemów grafemicznych w postaci ideogramów *kanji*, odpowiadających z grubsza wyrazom grafemicznym bądź też wyrazom ideograficznym, oraz leksemów fonicznych, czyli wyrazów i morfemów wyodrębnianych na zasadzie fonicznej substancji, z której są prymarnie zbudowane. Rozróżnienie to w oczywisty sposób dotyczyć musi także dwóch rodzajów zasobów diakrytowych, a mianowicie diakrytów grafemicznych i diakrytów fonicznych.

W środowisku japońszczyzny grafemika ideograficzna, podobnie jak grafemika *kany*, ma jako dział językoznawstwa japonistycznego charakter dyscypliny stosowanej i koncentruje się wokół zagadnień pedagogiki językowej, glottodydaktyki oraz leksykografii. Dziedzina ta ukształtowana została zresztą wcześniej, zanim powstało językoznawstwo w postaci odrębnej gałęzi nauki. Funkcjonowała mianowicie jako tradycyjna, wschodnioazjatycka (genetycznie chińska) doktryna wiedzy filologicznej, obejmująca refleksję nad związkami pisma i języka, z wyraźnym uprzywilejowaniem tego pierwszego zjawiska. Pismo uważane było za prymarną postać języka, a ideogramy postrzegano jako jednostki równorzędne ze słowami⁴. Ta tradycyjna doktryna grafemiczna dopiero ostatnio zaczyna być przywoływana jako pożyteczne źródło wiedzy o semiotycznych mechanizmach pisma ideograficznego i jego związkach z foniczną substancją języka⁵.

Jednakże każda prezentacja wschodnioazjatyckiej tradycji grafemicznej, w tym metodologicznych podstaw analizy pisma ideograficznego, wymaga przede wszystkim podjęcia próby interpretacji stosowanych tam pojęć i terminów za pomocą kategorii interpretacyjnych nowoczesnego językoznawstwa teoretycznego.

⁴ Problematyka ta jest szczegółowo omawiana w pracach R. Huszczy (Huszcza 2011b, 2012a, 2012b) na temat semiotyki pisma ideograficznego, jego mechanizmów i usytuowania w obrębie systemu języka naturalnego oraz J. Zamorskiego (Zamorski 2013) na temat rozumienia wyrazu i ideogramu jako jednostek językowych w dawnej leksykografii chińskiej.

⁵ Zob. artykuł R. Huszczy (Huszcza 2012b), w ujęciu którego oba subleksykony języka, grafemiczny i foniczny, zróżnicowane substancjalnie, zawierają zarówno odrębne znaki językowe, jak i odrębne diakryty.

Innymi słowy, tłumacząc tradycyjne, po dziś dzień stosowane w lingwistyce japońskiej pojęcia grafemiczne, musimy starać się znaleźć dla nich adekwatne ekwiwalenty ogólnojęzykoznawcze, o wiele bardziej uniwersalne niż pojęcia japońskie.

Jednym z takich pojęć, powszechnie wykorzystywanych w grafemicznie ukie-runkowanej leksykologii języka japońskiego, jest termin *dōkun-iji* 同訓異字, dosł. „ten sam odczyt rdzennie japoński, ale odmienny ideogram” (niekiedy używany też w odwróconym szyku *iji-dōkun* 異字同訓), mający postać tetrady sino-japońskiej. Drugim terminem jest utworzony od tej tetrady derywat *dōkun-ijigo* 同訓異字語 „jednobrzmiące wyrazy rdzennie japońskie o odmiennym zapisie ideograficznym”.

Na pierwszy rzut oka terminy te wydają się oczywiste, jednak po bliższym przyjrzeniu się potencjalnym okazom takiego zjawiska może się okazać, że główny kłopot interpretacyjny kryje się w dwojakiej możliwości rozumienia pojęcia *kun* 訓 bądź też *kun’yomi* 訓読み, oznaczającego odczyt ideogramu, jego wymowę na sposób rdzennie japoński. Jeżeli bowiem termin *kun* będziemy utożsamiali z terminem *kun’yomi*, czyli czysto japońskim sposobem wymawiania ideogramów, to wówczas brane pod uwagę będą nie tylko przypadki synonimii różróżnianej grafemicznie, ale także przypadki homonimii.

Pojęcie *kun* pojawiło się w komunikacyjnym środowisku języka japońskiego na fali procesów adaptacyjnych, związanych z asymilacją pisma chińskiego, w celu wykorzystania go do zapisu wyrazów rdzennie japońskich. Pierwotnie pojawiło się ono jednak jako człon opozycyjny wobec pojęcia *on* w przeciwstawieniu dwóch typów odczytu ideogramów chińskich. W interpretacji tej odczyt ideogramu zwany *on* 音, dosł. „dźwięk” bądź też „według dźwięku, zgodnie z dźwiękiem”, odnosił się do odczytywania na sposób chiński bądź przypominający wymowę chińską, co z czasem przekształciło się w środowisku japońszczyzny w wymowę sinojapońską. Natomiast odczyt *kun* w początkowym etapie nie był traktowany jako sposób odczytywania ideogramów chińskich, a jedynie jako sposób oddawania ich znaczenia poprzez dobieranie synonimicznych wyrazów rdzennie japońskich. Pojęcie *kun* odnosiło się w zasadzie do funkcji *definiensa* znaczenia ideogramu w leksykograficznym opisie ideograficznego hasła w tradycyjnym kompendium słownikowym. Tak więc w interpretacji ideogramu chińskiego 雲 CHMURA, który najpierw funkcjonował w tekstach chińskich i bywał w nich interpretowany przez dawnych Japończyków w ramach systemu *kanbun kundoku* 漢文訓読 (odczyt tekstu chińskiego z jednoczesnym transponowaniem go na tekst leksykalnie i fonicznie japoński), przypisywano mu dwa sposoby wymowy: wymowę na wzór chiński *on* oraz wymowę na sposób rodzimy *kun*. Oznacza to tym samym, że pojęcie *kun* może być rozumiane dwojako: z jednej strony bardziej tradycyjnie jako znaczenie ideogramu wyrażane za pomocą synonimicznego z nim wyrazu rdzennie japońskiego bądź też z drugiej strony jako zwykły

odczyt rdzennie japoński, równoległy w stosunku do odczytu sinojapońskiego *on*. W wypadku przedstawionego tutaj ideogramu 雲 CHMURA foniczna postać typu *on* brzmi dzisiaj *un* i jest to ustandaryzowany, przyjęty sinojapoński sposób odczytu zwany *on'yomi* 音読み, a foniczna postać typu *kun* brzmi dzisiaj *kumo*⁶.

Możemy to zaprezentować na następującym wykresie:

INTERPRETACJA STARSZA

INTERPRETACJA NOWSZA

雲

ODCZYT (WYMOWA) *ON* →

un

← ODCZYT

(WG „PIERWOTNEGO”
DŹWIĘKU)

ウン

SINOJAPOŃSKI (*ON'YOMI*)ZNACZENIE *KUN* →*kumo*

← ODCZYT RODZIMY

(OBJAŚNIENIE PRZEZ

くも

(CZYSTO JAPOŃSKI)

DOBRAŃE SŁOWO)

KUN'YOMI

Aby ukazać relacje synonimii i homonimii na konkretnym przykładzie spróbujmy przywołać dwie pary wyrazów rdzennie japońskich, mających identyczne brzmienie, ale zapisywanych różnymi ideogramami. Para wyrazów *kawa*¹ 皮 i *kawa*² 革 ma wspólne znaczenie ‘skóra’, natomiast różni się szczegółowymi komponentami znaczeniowymi w taki sposób, że *kawa*¹ oznacza skórę jako zewnętrzną powłokę, okrycie ciała zwierzęcia bądź też w wypadku roślin – owocu, orzecha, nasion, łodygi bądź pnia, natomiast *kawa*² oznacza skórę zwierzęcą, pozbawioną włosów i poddaną procesowi garbowania, czyli specjalnego przetworzenia jej na materiał do wytwarzania różnych rzeczy, np. obuwia i innych części stroju, przedmiotów użytkowych itd.

Tego rodzaju różnica znaczeń sprawia, że w leksykografii języka japońskiego przyjmuje się dwa odrębne hasła rzeczownikowe *kawa*¹ i *kawa*², a heterografia ideograficzna jest w tym przypadku różnicującym znaczenie, odrębnym zapisem ideograficznym (皮:革) dwóch wyrazów będących częściowymi synonimami i zarazem jednostkami homofonicznymi.

Inaczej przedstawia się zapis ideograficzny w parze dwóch rzeczowników *umi*¹ i *umi*², które nie wykazują żadnego pokrewieństwa znaczeniowego. *Umi*¹ ma znaczenie ‘morze’ i jest zapisywany ideogramem 海, natomiast *umi*² o znaczeniu

⁶ Sinojapoński odczyt tego ideogramu jest morfemem niesamodzielnym słowotwórczo, ma status morfemu związanego. Oznacza to tym samym, że jest on jednostką synsemantyczną w morfologii i aby mógł występować jako wyraz samodzielny musi być połączony z innym morfemem bądź morfemami, np.: *unchū* 雲中 ‘w chmurach’, *hakuun* 白雲 ‘białe chmury’, *teiun* 低雲 ‘niskie chmury’ czy też *sekiran'un* 積乱雲 ‘cumulonimbus’.

‘ropa, wydzielina z rany’ jest zapisywany ideogramem 膿. W tym wypadku oba wyrazy są względem siebie homonimami, a ich zróżnicowany zapis ideograficzny pomaga odróżnić od siebie dwie całkowicie odrębne jednostki leksykonu fonicznego.

Można przywołać także jeszcze inny przypadek, gdy pojedynczy wyraz o brzmieniu *kawa*³, mający znaczenie ‘rzeka’, posiada dwa oboczne sposoby zapisu ideograficznego, a mianowicie: 川 oraz 河. W takiej sytuacji rozbieżny, ale całkowicie synonimiczny semantycznie zapis ideograficzny nie jest powodem do tego, aby wprowadzać dwa homonimy *kawa* o identycznym znaczeniu ‘rzeka’ i w leksykografii jednojęzycznej wyraz ten nie jest rozdzielany między dwa hasła słownikowe. W tym wypadku mamy zatem do czynienia z pojedynczym rzeczownikiem, który ma dwa synonimiczne sposoby zapisu, a więc oba te ideogramy muszą być traktowane jako synonimy ideograficzne. Co więcej, na płaszczyźnie fonicznej wyraz *kawa*³ ‘rzeka’ jest homonimem w stosunku do wyrazów *kawa*¹ i *kawa*², mających wspólne znaczenie ‘skóra’ z jego omówionymi wyżej dwiema odmianami.

W obrębie terminologii językoznawstwa ogólnego bądź też lingwistyki teoretycznej japońskiemu pojęciu *dōkun-iji* odpowiada termin *heterografia ideograficzna wyrazów rdzennie japońskich* i tak rozbudowane określenie wymaga jeszcze bardziej szczegółowego komentarza.

Jeżeli ideogramy będziemy traktować konsekwentnie jako znaczące jednostki języka o naturze niefonicznej, tzn. substancjalnie grafemiczne, to tym samym przywołane wyżej wyrazy japońskie będą musiały być traktowane jako bilateralne połączenie dwóch leksemów, leksemu grafemicznego i leksemu fonicznego. Leksemy grafemiczne mogą pozostawać w relacji synonimii bądź nie, czyli mogą być odrębnymi jednostkami znaczącymi, niewchodzącymi w żadne relacje na płaszczyźnie semantyki. Częściowymi synonimami są zatem ideogramy 皮 SKÓRA – POWŁOKA oraz 革 SKÓRA – MATERIAŁ, synonimami całkowitymi są zaś ideogramy 川 oraz 河 RZEKA⁷.

Warto jeszcze przyrzeć się sposobom traktowania przytoczonych tu wyrazów przez jednojęzyczne słowniki japońszczyzny zwane *kokugo jiten* 国語辞典. W słowniku *Meikyō* wydawnictwa Taishūkan pojawiają się dwa homofoniczne oraz homograficzne w zapisie *hiraganą* hasła *kawa* かわ, czyli *kawa*¹ ‘skóra, powłoka’ i *kawa*² ‘skóra, materiał’, oraz jako odrębne, również homofoniczne i homograficzne w zapisie *hiraganą*, trzecie hasło *kawa*³ jako ‘rzeka’. Wszystkie te hasła mają w użyciu w tekstach pisanych – stosowaną jako główną – rozróżniającą pisownię ideograficzną, natomiast na płaszczyźnie fonicznej mogą być

⁷ Pełna synonimia dotyczy w tym wypadku użycia tych ideogramów w języku japońskim, gdyż w języku chińskim wykazują one pewne różnice znaczeniowe.

interpretowane jako przypadek homonimii o częściowo stopniowalnym charakterze. W tym wypadku bowiem dwa odrębnie traktowane hasła *kawa*¹ i *kawa*² są wprowadzone do słownika jako homonimy wykazujące częściowe pokrewieństwo znaczenia, natomiast leksem *kawa*³ 'rzeka' jest homonimem całkowicie rozbieżnym znaczeniowo, chociaż wykazującym synonimię na płaszczyźnie grafemicznej w postaci dwóch synonimicznych ideogramów stosowanych w jego zapisie.

Podstawą takiej interpretacji jest fakt, że w omawianym tu zbiorze wyrazów homonimicznych same ideogramy pisma sinojapońskiego mogą być traktowane jako całkowite synonimy, częściowe synonimy bądź całkowicie niepokrewne semantycznie jednostki języka. Świadczyć to może tym samym, że heterografia zapisu wyrazów rdzennie japońskich jest istotnym narzędziem precyzyjnego komunikowania znaczeń wyrazów.

W świetle tego, co stwierdziliśmy wyżej na temat dwóch możliwości rozumienia terminu *kun*, zjawisko heterografii może być rozumiane szerzej jako zróżnicowany zapis ideograficzny homonimów rdzennie japońskich, bez wnikania w ich wzajemne relacje znaczeniowe. W takim wypadku można byłoby zakładać hipotetycznie, że każdy zbiór wyrazów jednobrzmiących, zapisywanych odmiennymi ideogramami, będzie traktowany jako zbiór homonimów i wprowadzany w leksykografii jako odrębne wyrazy hasłowe. Pamiętać musimy przy tym, że do przypadków homonimii zaliczamy w języku japońskim zarówno homonimy foniczne jako wyrazy o jednakowym brzmieniu, jak i homonimy grafemiczne, czyli wyrazy o jednakowym zapisie w piśmie sylabicznym *kana*. Homonimia ma zatem tutaj dwa podtypy szczegółowe, a mianowicie zjawisko homofonii oraz zjawisko homografii.

Tego rodzaju rozumienie zjawiska heterografii stosowane jest w urzędowych regulacjach dokonywanych w ramach polityki językowej, np. w odniesieniu do serii homofonicznych czasowników (pokrewnych i niepokrewnych semantycznie) występujących w tzw. formie słownikowej⁸ w brzmieniu *tatsu*:

<i>tatsu</i> ¹	立つ	'stanąć; stać; powstać (z miejsca)'
<i>tatsu</i> ²	建つ	'stanąć; zostać zbudowanym; powstać (jako budowla)'
<i>tatsu</i> ³	断つ	'przerywać; odcinać; oddzielić; powstrzymywać się od CZEGO'
<i>tatsu</i> ⁴	絶つ	'przerywać; oddzielać; kończyć; zakończyć życie'
<i>tatsu</i> ⁵	裁つ	'kroić, skroić (tkaninę)'
<i>tatsu</i> ⁶	截つ	'przecinać CO (ostrym narzędziem); zatrzymać KOGO, uniemożliwiając mu dalszą podróż'
<i>tatsu</i> ⁷	起つ	'powstawać; zdarzać się; pojawić się, wystąpić'

⁸ W japońskich słownikach jednojęzycznych formą hasłową czasownika jest prosta forma czasu teraźniejszo-przyszłego, nazywana w tradycyjnej gramatyce *shūshikei* 終止形 'postać finitywna, która w leksykografii odpowiada polskiej formie bezokolicznika jako formie słownikowej.

<i>tatsu</i> ⁸	経つ	‘przemijać (o czasie),’
<i>tatsu</i> ⁹	発つ	‘wyruszać (w podróż),’
<i>tatsu</i> ¹⁰	傳つ	‘wbijać KOMU ostrze (np. noża, kindżału),’
<i>tatsu</i> ¹¹	佇つ	‘stać (i czekać); naczekać się,’
<i>tatsu</i> ¹²	勃つ	‘stanąć KOMU, mieć erekcję,’
<i>tatsu</i> ¹³	殄つ	‘kończyć się; przerywać; wymierać,’
<i>tatsu</i> ¹⁴	殊つ	‘jednym zdecydowanym cięciem rozplatać KOGO na pół bądź odciąć kończynę,’
<i>tatsu</i> ¹⁵	豎つ	‘stać nieruchomo (stabilnie, nie zmieniając pozycji); być ustawionym prosto,’
<i>tatsu</i> ¹⁶	豎つ	‘(jw.),’
<i>tatsu</i> ¹⁷	謬つ	‘wznosić się na tyle wysoko, że jest się dobrze widocznym z daleka,’
<i>tatsu</i> ¹⁸	蹶つ	‘energicznie wydobyć się z potrzasku, dziury, w którą się wpadło.’

Warto tutaj zwrócić uwagę, że we współczesnym języku japońskim część z podanych wyżej zapisów ideograficznych czasownika *tatsu* należy traktować jako zapisy archaiczne, nawiązujące do klasycznych kontekstów chińskich, i jako takie odnaleźć je można dopiero w największych słownikach ideograficznych (np. *Gakken Kan-Wa daijiten*).

Teoretycznie można byłoby przyjąć, że mamy tu do czynienia z 18 różnymi homonimami czasownikowymi, ale w opisach leksykograficznych wiele z nich sprowadza się do wspólnych haseł o charakterze polisemicznym. W ten sposób, w słowniku *Meikyō* liczba takich homonimów została ograniczona do sześciu odrębnych haseł. W pierwszym haśle *tatsu* znalazły się, jako szczegółowe znaczenia tego czasownika, wymienione na powyższej liście czasowniki *tatsu*¹, *tatsu*⁷ oraz *tatsu*⁹. Drugie hasło to *tatsu*². Trzeciemu hasłu odpowiada *tatsu*⁸. W czwartym haśle znalazły się czasowniki *tatsu*³ i *tatsu*⁴. W piątym haśle uwzględniono czasownik *tatsu*⁵. Inne czasowniki, jak widać, nie zostały tutaj uwzględnione jako odrębne hasła, ale można zaliczyć je jako dodatkowe odmiany znaczeniowe w ramach wyróżnionych pięciu haseł bądź też potraktować jako odrębne hasła homonimiczne, gdyż wydają się one mieć inne znaczenia, niepokrewne semantycznie.

Tak więc w parze czasowników zapisywanych ideograficznie jako *tatsu*³ 断つ i *tatsu*⁴ 絶つ obserwujemy szczególnie przypadek polisemii oraz homonimii, gdyż część znaczeń jest tutaj odzwierciedlana swobodnym, wymiennym zapisem za pomocą obu wariantów ideograficznych. W tym wypadku zachodzi tutaj relacja synonimii ideograficznej, a sam czasownik *tatsu* jest leksemem polisemicznym. Natomiast w niektórych kontekstach występują rozbieżne znaczenia szczegółowe, reprezentowane

przez zróżnicowany, rozłączny zapis dwoma wymienionymi tu ideogramami (ich znaczenia przytaczamy tutaj za definicjami zamieszczonymi w słowniku *Meikyō*):

- przerwać, rozdzielić, przeciąć coś, co było połączone, co stanowiło jedną całość (断):
(ittō no moto ni) aranawa o tatsu (一刀のもとに) 荒縄を断つ „przeciąć słomianą linę (jednym cięciem miecza)”,
tanomi no tsuna o tatsu 頼みの綱を断つ (dosł. „przerwać linę dającą oparcie, ratunek”) „utracić ostatnią deskę ratunku, możliwość pomocy (od kogoś, na kim się polegało)” – w wyrażeniu tym czasownik *tatsu* たつ zazwyczaj spotykany jest w stronie biernej *tatareru* たたれる z dodaną partykułą mianownika *ga* が zamiast partykuły biernika *o* を → *tanomi no tsuna ga tatareru* 頼みの綱が断たれる;
- przerwać, zerwać połączenie; sprawić, by coś, co przewodzi, służy za połączenie, zostało przerwane (断):
dengen o tatsu 電源を断つ „odciąć źródło zasilania”,
tairo o tatsu 退路を断つ „odciąć drogę ucieczki, ewakuacji”,
tsūshinmō o tatsu 通信網を断つ „odciąć, przerwać łączność”,
futa o shite nioi o tatsu 蓋をして臭いを断つ „przykryć (pokrywką) tak, aby uniemożliwić wydobywanie się (nieprzyjemnego) zapachu”;
- przerwać, doprowadzić do zakończenia się czegoś, co do tej pory trwało (断・絶):
teki no kōgeki o tatsu 敵の攻撃を断つ „przerwać atak wroga; doprowadzić do przerwania ataku wroga”,
inochi o tatsu 命を絶つ „przerwać, zakończyć życie”,
kokkō o tatsu 国交を断つ „zerwać stosunki dyplomatyczne”,
aku no ne o tatsu 悪の根を絶つ „wykorzenieć zło”,
sake o tatsu 酒を断つ „rzucić alkohol”,
kōsai o tatsu 交際を断つ „zerwać stosunki, relacje (tymczasowo)”,
kōsai o tatsu 交際を絶つ „zerwać stosunki, relacje (trwale)”,
fude o tatsu 筆を断つ „odłożyć pióro, przestać pisać (tymczasowo)”,
fude o tatsu 筆を絶つ „odłożyć pióro, przestać pisać (do końca życia)”,
shokuji o tatsu 食事を断つ „nie przyjmować posiłków, pościć (chodzi tu o rytualno-religijne powstrzymanie się od jedzenia)”,
shokuji o tatsu 食事を絶つ „nie jeść z powodu diety, kuracji, stanu zdrowia”⁹.
- stracić nagle kontakt, łączność z KIM (絶):

⁹ Dwa ostatnie znaczenia odzwierciedlone są wyraźnie w dwóch sinojapońskich wyrażeniach, a mianowicie *danjiki* 断食 ‘post’ oraz *zesshoku* 絶食 ‘zaprzestanie jedzenia; ścisła dieta’, które definiowane są w leksykografii japońskiej za pomocą odrębnych formuł: *shokuji o tatte shūgyō ni hagemu* 食事を断って修行に励む „rozpocząć post i poświęcić się praktykom ascetycznym” oraz *ryōyō no tame ni shokuji o tatsu* 療養のために食事を絶つ „przerwać przyjmowanie pokarmów z powodu leczenia”.

shōsoku o tatsu 消息を絶つ „przestać dawać znaki życia; o KIM ginie słuch”,
SOS no hashhin o saigo ni renraku o tatsu SOS の発信を最後に連絡を絶つ
 „przerwać kontakt po nadaniu sygnału SOS”.

Wszystkie wymienione tutaj czasowniki *tatsu*, jako zapisywane odmiennymi ideogramami wyrazy rdzenie japońskie, stanowią przykład heterografii ideograficznej właśnie w szerszym rozumieniu tego zjawiska.

Osobną kwestią jest sposób ujmowania zapisu ideograficznego w ramach przedstawionej tu heterografii. Niektóre ideogramy mają charakter szczególny, wykraczają poza wspomniany tutaj zasób podstawowy i ich użycie w tekście oparte jest na erudycyjnej kompetencji leksykalnej w rozumieniu grafemicznym.

Jednocześnie pamiętać musimy, iż heterografia jest odzwierciedleniem idealnego, zakładanego stanu języka, w którym różne jednostki leksykonu o odmiennych funkcjach powinny być zapisywane w odmienny sposób. W takim sensie heterografia ideograficzna, np. heterofonicznych czasowników *susumu* 進む ‘poruszać się, postępować do przodu’ i *nagareru* 流れる ‘spływać; spływać’, nie musi być opisywana jako zjawisko, które wymaga dodatkowej analizy, lecz jako stan pospolity, naturalny. Sytuacja ta przedstawia się jednak odmiennie w odniesieniu do wyrazów homofonicznych bądź homograficznych w piśmie *kana*, gdyż w takim wypadku heterografia staje się istotnym badawczo zjawiskiem, zasługującym na szczegółową charakterystykę. Jest tak dlatego, iż staje się ona wtedy ważnym sposobem rozróżniania znaków języka od siebie oraz ich funkcji, gdyż zarówno homofonia, jak i homografia to odstępstwa od zakładanej regularnie odpowiedniości kształtu i funkcji. Charakterystyka taka może być wykorzystywana w stosowanych dziedzinach wiedzy o języku, takich jak dydaktyka pisma czy leksykografia, oraz w teoretycznych działach językoznawstwa takich jak grafemika pisma ideograficznego.

W rozumieniu węższym heterografia ideograficzna jest ujmowana jako zróżnicowany zapis ideograficzny jednobrzmiących wyrazów rdzenie japońskich o podobnym znaczeniu. W ten sposób traktowane są one jako homonimy wykazujące pokrewieństwo semantyczne, a więc będące częściowymi synonimami. Można w tym miejscu przywołać definicję zjawiska *dōkun-iji* ze słownika *Meikyō*:

どうくん—いじ 【同訓異字】 [[名] 異なる漢字だが、意味が似ていて訓が同じであるもの。「油・脂」「歌・唄」「聞く・聴く」「固い・硬い・堅い」の類。異字同訓。¹⁰

W definicji tej podawane są przykłady różnych zapisów ideograficznych dla jednobrzmiących kształtów fonicznych, a więc rzeczownik *abura* ‘olej; tłuszcz’ ma dwa zapi-

¹⁰ **dōkun-iji** [zapis ideograficzny] (RZECZ.) Różne ideogramy, ale o podobnym znaczeniu i identycznym odczycie rodzimym. Np. *abura* ‘olej; tłuszcz’, *uta* ‘śpiew; pieśń’, *kiku* ‘słuchać CZEGO’, *katai* ‘twardy; sztywny’. Także: *iji-dōkun*.

sy: 油 i 脂, rzeczownik *uta* ‘śpiew; pieśń’ ma dwa zapisy: 歌 i 唄, czasownik *kiku* ‘słuchać CZEGO’ ma dwa zapisy: 聞 く i 聴 く, wreszcie przymiotnik predykatywny *katai* ‘twardy; sztywny’ posiada trzy możliwości zapisu ideograficznego: 固 い, 硬 い oraz 堅 い.

W węższym rozumieniu heterografia ideograficzna leksemu *abura* odzwierciedla polisemię tego rzeczownika. Pierwszy ideogram (油) oddaje znaczenie OLEJ jako tłuszcz o płynnej postaci pozyskiwany z nasion roślin, natomiast drugi ideogram (脂) odnosi się do znaczenia TŁUSZCZ ZWIERZĘCY, co oddają złożenia *aburaniku* 脂肉 oraz *aburami* 脂身 ‘tłuste mięso’. Niektóre standardowe japońskie słowniki jednojęzyczne (jak na przykład wspomniany *Meikyō*) dodają jeszcze jeden zapis leksemu *abura* ideogramem 膏¹¹. Znaczenie, jakie można przypisać temu ideogramowi, to TŁUSZCZ – SMAR – SMALEC – MAŚĆ.

Musimy nadmienić tutaj, że możliwości zapisu jest na ogół więcej, niż wskazują standardowe słowniki. Bierze się to stąd, że nie wszystkie ideogramy, a czasem tylko pewne odczyty tychże, zostały dołączone do oficjalnego zasobu tzw. ideogramów codziennego użytku, o którym wspominaliśmy już wcześniej¹². Tego rodzaju ponadstandardowe ideogramy nazywa się w terminologii japońskiej *hyōgaiji* 表外字 – „ideogramy spoza listy *jōyō*”, a niestandardowe sposoby odczytu ideogramów, należących do standardu *jōyō*, zwane są *hyōgaiyomi* 表外読み – „odczyty spoza listy *jōyō*”. Do zasobu *hyōgaiji* zalicza się właśnie wyżej wspomniany ideogram 膏. Z kolei ideogram o postaci graficznej 肪, który możemy odnaleźć w sinojapońskim złożeniu *shibō* 脂肪 ‘tłuszcz; tkanka tłuszczowa’, oprócz standardowego odczytu sinojapońskiego o postaci fonicznej *bō* posiada również niestandardowy odczyt rodzimy *abura*, a więc homofoniczny względem rdzennie japońskiego odczytu pierwszego ideogramu 脂 w powyższym złożeniu. Równie ponadstandardowy charakter mają dwa inne jeszcze zapisy ideograficzne wyrazu *abura*, a mianowicie 腴¹³ i 膩¹⁴.

Wszystkie odczyty tego rodzaju ideogramów można uznać za *hyōgaiyomi* – odczyty spoza listy. Słowniki ideograficzne, które zawierają większy zestaw jednostek hasłowych, wykraczający poza oficjalnie uznany kanon (jak np. słownik *Kanken*¹⁵), podają więcej możliwości zapisu danych leksemów.

¹¹ Ideogram ten występuje w takim złożeniu sinojapońskim jak *kōyaku* 膏薬 ‘maść na skórę, cerę (jako kosmetyk lub lekarstwo)’.

¹² Por. przypis 3.

¹³ Ideogram ten pojawia się w złożeniu *hōyu* 豊腴 ‘(mieć) na sobie sadełko, zaokrąglone kształty; (być) dorodnym, przy tuszy’.

¹⁴ Ideogram ten występuje w złożeniu *kōji* (lub *kuni*) 垢膩 ‘zabrudzenia powstałe na skórze w wyniku mieszania się potu czy łoj z pyłem’.

¹⁵ Chodzi tutaj o oficjalne wydanie słownika do Japońskiego Systemu Certyfikacji Kompetencji Ideograficznej – egzaminu *Nihon Kanji Nōryoku Kentei* 日本漢字能力検定. Kompetencja ideograficzna certyfikowana (nazywana w skrócie *Kanji kentei* lub *Kanken* 漢検) na poziomie najwyższym, czyli *ikkyū* (1級), obejmuje obowiązkowy zasób ideogramów przekraczający liczbę

Pozostałe wymienione tu przypadki heterografii również dotyczą pojedynczych wyrazów hasłowych odznaczających się wieloznacznością i ich polisemia jest odzwierciedlana częściowo ideograficznie. W wypadku rzeczownika *uta* jego znaczenia pieśni jako gatunku słowno-muzycznego oraz pieśni jako tradycyjnego japońskiego gatunku poetyckiego (zwanego też *waka* 和歌) wyrażane są ideogramem 歌. Ideogram ten oddaje również znaczenie *uta* jako odgłosu wydawanego przez istoty żywe bądź zjawiska przyrody, takie jak np. *tori no uta* 鳥の歌 ‘śpiew ptaków’, *nami no uta* 波の歌 ‘szum fal’, *kaeru no uta* 蛙の歌 ‘kumkanie żab’, *kaze no uta* 風の歌 ‘szum wiatru’. Ideogram ten występuje też w zapisie gatunkowych określeń używanych w tytułach dzieł lub ich fragmentów, np. *Tōgyūshi no uta* 闘牛士の歌 *Pieśń Torreadora* (aria z opery *Carmen*) lub pewnych gatunków pieśni, np. 舟歌 *funauta* ‘pieśni gondolierów (barkarola)’. Natomiast ideogram 唄 jest używany jako gatunkowy człon w złożeniach nazywających niektóre gatunki pieśni, uważanych za tradycyjnie rodzime bądź też mających proveniencję ludową, takie jak *nagauta* 長唄, dosł. „długa pieśń” (gatunek pieśni wywodzącej się z tradycji teatru *kabuki* i śpiewanej przy akompaniamencie *shamisenu*), *komoriuta* 子守唄 ‘kołysanka’ czy *magouta* 馬子唄 ‘pieśni poganiaczy koni’. Oprócz tych dwóch ideogramów w znaczeniu ‘pieśń; wiersz’ używany bywa niekiedy również ideogram 詩¹⁶ odczytywany jako *uta*.

W heterograficznym zapisie czasownika *kiku* wykorzystywany jest ideogram 聞, który ma charakter ogólny, odnoszący się do czynności słuchania, wysłuchiwanie, słyszenia, i obejmuje także wtórne znaczenie ‘pytać kogo o co’. Dodatkowo jednak używany jest również ideogram 聴, który służy do wyodrębnienia znaczenia ‘wsłuchiwać się w co; słuchać z uwagą; być zasłuchanym’.

Rodzimy przymiotnik predykatywny o fonicznej postaci *katai*¹, który ma ogólne znaczenie czegoś ‘twardego, sztywnego’, zapisywany jest ideograficznie w trojaki sposób: ideogramem 固, który oddaje znaczenie czegoś twardego i opornego na wpływy zewnętrzne, również w znaczeniu przenośnym, np. w takich wyrażeniach, jak *kotai* 固体 ‘ciało stałe’ lub *ganko* 頑固 ‘uparty (o charakterze człowieka); twardogłowy’; ideogramem 硬, który oddaje znaczenie braku elastyczności, czegoś niezmiennie twardego (jak np. minerały kopalne), np. w takim wyrażeniu jak *kōka* 硬貨 ‘monety’; ideogramem 堅, który oddaje znaczenie czegoś twardego (np. ubitej ziemi), czegoś mocnego, solidnego, odpornego oraz czegoś na czym można polegać i występuje w takim wyrażeniu jak *kenjitsu* 堅実

6 000. W dodatku na tym poziomie kompetencji do wymaganego zasobu ideograficznego dochodzą jeszcze dodatkowe, ponadstandardowe sposoby odczytu ideogramów z zasobu *jōyō*.

¹⁶ Ideogram ten występuje w złożeniu *kanshi* 漢詩, będącym tradycyjnym określeniem wierszy chińskich, które często przeciwstawia się rodzimemu językowo nurtowi poezji *waka* 和歌 („pieśni japońskie”).

‘pewny; solidny’. Oprócz tego słowniki podają jeszcze jeden leksem o identycznej postaci fonicznej *katai*² zapisywanej ideograficznie jako 難い o znaczeniu ‘ciężki; trudny’, chociaż zakres jego użycia jest zupełnie różny od wyżej przywołanych postaci przymiotnika *katai*¹, a więc odmienny zapis ideograficzny nie jest tutaj jedynym wyznacznikiem rozróżnienia znaczenia¹⁷.

Do tego węższego rozumienia heterografii zaliczone mogą być również takie przypadki, gdy jeden wyraz rdzennie japoński ma dwa różne sposoby zapisu ideograficznego, tj. gdy ideogramy służące do takiego zapisu pozostają względem siebie w relacji synonimii.

Widać więc, że także w sytuacji podwójnego zróżnicowania systemu leksykalnego japońszczyzny na dwa zasoby leksykalne, grafemiczny (a więc złożony z ideogramów) i foniczny (złożony z wyrazów), rozróżnienie homonimii i polisemii nie jest łatwe i wymaga stosowania dodatkowych, bardziej precyzyjnych kryteriów analizy.

Możemy teraz uporządkować przedstawione obserwacje na temat zjawiska heterografii ideograficznej w japońszczyźnie na szerszym tle typologicznym.

Opisywane fakty wydają się potwierdzać od nieco innej strony to wszystko, co w swojej koncepcji języka i językoznawstwa akcentował Adam Weinsberg¹⁸. W swoich rozważaniach na temat typologicznych własności języka naturalnego, w odróżnieniu od innych systemów znakowych, zwracał on uwagę na fakt występowania złożonych i silnie rozbudowanych rozbieżności formalno-funkcjonalnych, które mogą posłużyć jako istotne kryterium rozróżniające. Jednak trudnym problemem jest to, że nie da się ustalić takiego stopnia nasilenia tych rozbieżności, który wyznaczałby sferę języka naturalnego.

Jest jednak nienegowalnym faktem, że języki naturalne powszechnie wykazują odstępstwo od idealnego stanu, jaki można zakładać w każdym systemie semiotycznym, polegającym na tym, że jeden określony kształt formalny powinien z zasady pełnić jedną określoną funkcję. I odwrotnie: jedna określona funkcja, inaczej mówiąc, jedno znaczenie, powinno też być z reguły przypisywane bądź komunikowane przez jeden kształt formalny. Tymczasem w językach naturalnych czymś pospolitym jest to, że jedna forma językowa ma więcej niż jedną funkcję, przy czym niekiedy liczba tych funkcji może być całkiem spora.

¹⁷ Homonimia musi też być rozpatrywana na podstawie zastosowania kryterium funkcji składniowej albo znaczenia, gdyż na przykład przymiotnik *katai*² używany w formie przeczącej w idiomach typu *sōzō ni kataku nai* ‘nie trudno sobie wyobrazić’, jest już z uwagi na leksykalizację raczej homonimem w stosunku do pozostałych przymiotników o tym samym brzmieniu, mimo że historycznie powiązany jest ze znaczeniem twardości, trudności, stawiania oporu w działaniu. Tego rodzaju homonimy w oczywisty sposób nie wiążą się ze zjawiskiem heterografii. Warto tu dodać, że słownik *Meikyō* wprowadza odrębne, homonimiczne hasło *katai*, mające znaczenie ‘trudny; uciążliwy; niełatwy’.

¹⁸ Zob. A. Weinsberg 1983, s. 46–47.

Jednocześnie jedna funkcja bądź jedno znaczenie może być wyrażane przez różne formy bądź kształty. W ten sposób dochodzimy do powszechnie akceptowanej w językoznawstwie wiedzy o tym, że wielofunkcyjność jednego kształtu językowego odnosi się do zjawiska polisemii, natomiast wielokształtność jednego znaczenia odnosi się do zjawiska synonimii. Również zjawisko homonimii musi być traktowane jako złamanie zasady rządzącej idealnym stanem systemu semiotycznego, zgodnie z którą jego znaki składowe powinny być z założenia heteronimiczne, czyli odróżnialne od siebie.

W dodatku w języku naturalnym takim jak japońszczyzna, w którym systemem leksykalnym jest zarówno zasób wyrazów substancjalnie fonicznych, jak i zasób wyrazów substancjalnie grafemicznych, opisywane rozbieżności formalno-funkcjonalne współwystępują na obydwu tych płaszczyznach. Przejawia się tu zatem nie tylko zakładana z góry i oczywista heterografia ideograficzna wyrazów, ale również homografia diakrytowa wyrazów w ich zapisie *kaną*. Jeżeli dany zbiór takich wyrazów homograficznych jest zapisywany odmiennymi ideogramami, to w niektórych wypadkach, jeżeli zachodzi między nimi pokrewieństwo znaczeniowe, czyli częściowe bądź całkowite podobieństwo znaczeń, między ideogramami stosowanymi do ich zapisu zachodzi relacja synonimii. Natomiast odrębny charakter mają takie sytuacje, gdy pojedynczy ideogram służy do zapisu różnych wyrazów heterofonicznych, gdyż heterofoniczność znaków języka, odznaczających się substancjalną fonicznością, jest również zakładaną z góry idealną cechą systemu semiotycznego. Z tego punktu widzenia dany ideogram odznacza się wielofunkcyjnością, nie w pełni odpowiadającą zjawisku polisemii.

Komplementarność obu płaszczyzn w pewnym stopniu niweluje niektóre rozbieżności formalno-funkcjonalne, co zapewnia japońszczyźnie o wiele większą sprawność komunikacyjną. W ten sposób homografia przeciwstawia się heterografii, homonimia heteronimii, a homofonia heterofonii.

HOMOGRAFIA	←	→	HETEROGRAFIA
HOMONIMIA	←	→	HETERONIMIA
HOMOFONIA	←	→	HETEROFONIA

Wielki słownik językoznawstwa wydany przez wydawnictwo Sanseidō definiuje homonim w następujący sposób (s. 973):

同音異義語 (どうおんいぎご) 英 homonym, 仏 homonyme, 独 Homonym
 《意味・語彙》
 ホモニムともいう。2つ以上の形態がその音相(発音)を等しくして、意味を、場合によってはさらにまた機能をも異にすること。このような同音異義

(homonymy) の語を同音異義語 (homonym) という。たとえば、英語の sun と son は現代語では同音異義語である。しかしまた、同音異義語にはもともと 1 語であったものが意味が分裂して生まれる場合もある (たとえば、タコ (凧) と タコ (章魚))。この場合には同音異義と多義性* (polysemy, 一語多義, ポリセミー) との境界は常に明確とは限らず、ときには流動的である (たとえば、「発条」のゼンマイと「薇」のゼンマイ)。

ある言語が同音異義語に富むかそうでないかは、当該の言語のその構造と歴史とに関連してまちまちである。たとえば、日本語の漢語* を考慮に入れると、同音異義語は大変な数にのぼる。よくあげられる例は、「市立」と「私立」、あるいは「科学」と「化学」等々。音変化が生んだ同音異義語には、意味の誤解を招いてことばの営みを阻むことが起こりうる。そういう異常な状況はいろいろな手順で手あてを施される。ジリエロン (J. Gilliéron) が指摘したガスコーニュ方言の「雄鷄」と「猫」の同音衝突* (homonymic clash) の回避はその古典的な一例として有名である。

同音異義語は単語のレベルに属する概念であるが、「髪を刈った」と「紙を買った」は文としてホモニミック (homonymic) である。日本の韻文では、品詞 (機能) を異にする同音異義語、たとえば「待つ」と「松」とを故意に結びつけることも修辞の技巧の一つ (掛け詞*, 懸け詞) として好まれてきたが、ここから、われわれは一般に民衆が同音異義に対して十分に敏感であることの一部を窺いうる。しゃれ* や地口は同音異義のたぐいを弄ぶことばの遊びにほかならない。¹⁹

¹⁹ **Homonim**, ang. *homonym*, fr. *homonyme*, niem. *Homonym* («semantyka, leksykologia»)

Także: *homonimu*. Sytuacja, kiedy co najmniej dwa morfemy mają identyczną postać dźwiękową (wymowę), podczas gdy ich znaczenie (a niekiedy – w zależności od sytuacji – także funkcja składniowa) jest odmienne. Wyrazy wykazujące tego rodzaju różnicę znaczeniową przy zbieżności fonicznej nazywamy homonimami. Jako przykład można podać wyrazy *sun* ‘słońce’ i *son* ‘syn’ we współczesnej odmianie języka angielskiego, które są homonimami. Jednakże w obrębie homonimów zdarzają się też przypadki, gdy z jednego wspólnego wyrazu powstają odrębne znaczeniowo jednostki, np. *tako* 凧 ‘latawiec’ i *tako* 章魚 ‘ośmiornica’. W takich wypadkach granica między homonimią a polisemią (*polysemy*, *ichigo-tagi*) nie zawsze jest wyrazista, a czasami bywa płynna, np. *zenmai* 発条 ‘sprężyna’ i *zenmai* 薇 ‘(bot.) długosz japoński (*Osmunda japonica*, rodzaj paproci)’.

To, czy dany język jest bogaty w homonimię, zależy bezpośrednio od jego struktury i historii. Na przykład jeżeli w języku japońskim przyjrzymy się bliżej słownictwu sinojapońskiemu, to okaże się, że homonimy są tu niezwykle liczne. Często podawane przykłady to *shiritsu* 市立 ‘municipalny’ oraz *shiritsu* 私立 ‘prywatny’ czy też *kagaku* 科学 ‘nauka’ oraz *kagaku* 化学 ‘chemia’ itp. W obrębie homonimów, które powstały w rezultacie zmian fonetycznych, często pojawiają się zakłócenia w rozumieniu wyrazów wywoływane przez pomyłki semantyczne. Tego rodzaju nietypowe sytuacje wymagają szczególnej uwagi i użycia odpowiednich środków zaradczych. Klasyczny już przykład zderzenia (zbiegu) homofonicznego w postaci wskazanej przez J. Gilliérona pary z dialektu gaskońskiego wyrazów *kogut* i *kot* [autor definicji pomija w tym hasle oryginalną postać przykładów, do czego odnosimy się w dalszej części tekstu].

Homonim jest pojęciem odnoszącym się do poziomu leksyki wyrazów, ale homonimiczne bywają także zdania, takie jak japońskie *kami o katta* 髪を刈った ‘obciął włosy’ i *kami o katta* 紙を買った ‘kupił papier’. W poetyce wiersza japońskiego jako jeden ze środków retoryki poetyckiej od dawna cieszy się popularnością świadome kojarzenie homonimów i wiązanie ze sobą odmiennych

Termin ten został tutaj oddany po japońsku w sposób nieco odbiegający od tradycyjnego językoznawstwa japońskiego jako *dōon-igigo*, dosł. „wyraz o tożsamym brzmieniu zbieżnym z innym wyrazem, ale o innym znaczeniu”. Rozbieżność z tradycyjnym językoznawstwem polega na tym, że termin ten odnosi się tu do homonimii wyrazów sinojapońskich, których zapis ideograficzny oparty jest na sinojapońskim odczycie zwanym *on*. W perspektywie ogólnojęzykoznawczej zatem nie uwzględnia się tutaj różnicy między homonimią wyrazów rdzennie japońskich a wyrazów sinojapońskich. Dodatkowo wprowadzany jest tu też równoległy termin *homonimu* ‘homonim’, zapożyczony z angielszczyzny, który może być niekiedy wygodniejszy w użyciu, gdyż abstrahuje całkowicie od tradycyjnej doktryny lingwistycznej i od osobnego traktowania warstwy rdzennie japońskiej i sinojapońskiej. Również polisemia określana jest poprzez wykorzystanie analogicznej tetrady brzmiącej *ichigo-tagi* „jeden wyraz, wiele znaczeń” funkcjonującej równoległe do zapożyczonego terminu *polysemy* ‘polisemia’. Podany w haśle przykład pary rdzennie japońskich homonimów *tako*¹ ‘latawiec’ i *tako*² ‘ośmiornica’, których zapis ideograficzny obejmuje pojedynczy ideogram 凧 w pierwszym wypadku i afoniczne połączenie ideograficzne 章魚 w drugim, może budzić kontrowersje interpretacyjne. Z tego powodu jako prymarną postać zapisu zastosowano tutaj zapis w *katakani*, gdyż chodzi tu przede wszystkim o homonimię rozumianą jako homofonia oraz homografia, czyli tożsamość postaci dźwiękowej obu wyrazów i tożsamość zapisu w piśmie sylabicznym *kana*, natomiast na płaszczyźnie zapisu ideograficznego zanika tu zjawisko homonimii, eliminowane skutecznie przez heterografię ideograficzną. W ten sposób, możemy tu zauważyć typowy zabieg traktowania pary wyrazów *tako*¹ i *tako*² jako homonimów z pominięciem ich heterografii, która traktowana jest jako zjawisko z innej płaszczyzny, niemające bezpośredniego zastosowania w analizie przypadków homonimii. Istotną okolicznością jest tutaj też sama etymologia wyrazu *tako* w znaczeniu ‘latawiec’, która wykazuje rzeczywiste powiązania ze znaczeniem *tako* ‘ośmiornica’. Odnotowane już w XVII wieku znaczenia wschodniojapońskie dla wyrażen *takonobori* (dosł. „wzlatywanie ośmiornicy”) odnoszą się niewątpliwie do kształtu latawca ze związającym ogonem, składającym się z wielu rozgałęzionych nitek bądź sznurów, co wyglądem mogło przypominać znane bliżej Japończykom stworzenia morskie. Interesujące jest to, że w zachodniej części kraju puszczenie latawca było nazywane *ikanobori* (dosł. „wzlatywanie kalmara”). W definicji tej można dostrzec diachroniczną interpretację rozwoju znaczeniowego *tako*¹ i *tako*², zapoczątkowaną

części mowy różniących się też funkcją (np. *matsu* 待つ ‘czekać’ i *matsu* 松 ‘sosna’). Jest to tzw. *kekotoba*. I to może częściowo tłumaczyć fakt, skąd bierze się wielka wrażliwość wobec zbieżności dźwiękowych wyrazów o różnym znaczeniu rozpowszechniona wśród nas Japończyków. Także żarty bądź zabawy językowe w oczywisty sposób należą do gier słownych wykorzystujących zjawisko homonimii.

przez etap polisemii, chociaż podstawę takiego rozwoju należy widzieć zapewne w mechanizmie metafory kształtu. W sprawie pary wyrazów przywołanych przez autora definicji za ustaleniami francuskiego lingwisty Jules'a Gilliérona należy dodać, że w dalszym ciągu tekstu słownika (s. 975) w haśle *dōon shōtotsu* 'konflikt homonimiczny' odnajdujemy przykład utożsamienia (diachronicznie homonimicznego nałożenia się na siebie) dwóch różnych jednostek leksykonu w postaci pary wyrazów, które na etapie prajęzyka, czyli łaciny, miały postać *cattus* 'kot' i *gallus* 'kogut'. Następnie, na wcześniejszym etapie rozwoju języka gaskońskiego, kontynuanty tych wyrazów zostały homonimicznie utożsamione do postaci *gat* 'kot' i *gat 'kogut', a dopiero później uległy one dysymilacji, dając ostatecznie postać *gat* 'kot' oraz *bigey* 'kogut'.

Podobnie odnoszą się autorzy hasła do zjawiska homonimii większych odcinków tekstu, podając przykład pary fraz: *kami o katta*¹ 髪を刈った 'ściął włosy; ogolił głowę' i *kami o katta*² 紙を買った 'kupił papier', o heterograficznym zapisie ideogramami.

Poza przypadkami homonimii wyrazów rdzennie japońskich uwzględnia się tu również homonimię wyrazów sinojapońskich w parach, takich jak *shiritsu*¹ 'miejski, municypalny' i *shiritsu*² 'prywatny', *kagaku*¹ 'nauka' i *kagaku*² 'chemia'. Jest to w wypadku warstwy sinojapońskiej zjawisko niezwykle nasilone we współczesnej japońszczyźnie i należy podkreślić, że to właśnie heterografia jest niezwykle istotnym środkiem rozróżniania takich jednobrzmiących wyrazów. Takie zbieżności są rozpowszechnione na masową skalę w warstwie leksykalnej. Możemy tu podać jedynie jeden, ale rozbudowany zbiór homonimów o wspólnym brzmieniu. W odróżnieniu od heterografii wyrazów rdzennie japońskich nie mamy do czynienia z możliwością polisemii, gdyż zapis taki rozróżnia zawsze osobne leksemy, niepowiązane na ogół semantycznie. Podajemy więc za słownikiem *Meikyō*:

WSPÓLNE BRZMIENIE: *kikō*

WSPÓLNY ZAPIS W PIŚMIE SYLABICZNYM: きこう

*kikō*¹ 気孔 'pory (np. w liściu),

*kikō*² 気功 '*qigōng* (zestaw ćwiczeń oddechowych w tradycji chińskiej),

*kikō*³ 気候 'klimat',

*kikō*⁴ 稀覯 'rzadko spotykany',

*kikō*⁵ 奇功 'nieoczekiwane (znaczące) osiągnięcie',

*kikō*⁶ 奇行 'ekscentryczne zachowanie',

*kikō*⁷ 奇効 'niespodziewany (znaczący) efekt',

*kikō*⁸ 季候 'klimat; pogoda',

*kikō*⁹ 紀行 'dziennik, zapiski z podróży',

*kikō*¹⁰ 帰校 'powrót do szkoły (np. z wycieczki); powrót ze szkoły (do domu),

- kikō*¹¹ 帰航 ‘powrót do portu macierzystego; przylot na lotnisko macierzyste’,
*kikō*¹² 帰港 ‘powrót do portu’,
*kikō*¹³ 起工 ‘rozpoczęcie prac, budowy’,
*kikō*¹⁴ 起稿 ‘zacząć pisać rękopis’,
*kikō*¹⁵ 寄航 ‘zrobić postój w porcie; międzylądowanie’,
*kikō*¹⁶ 寄港 ‘zrobić postój w porcie’,
*kikō*¹⁷ 寄稿 ‘przesłanie, nadesłanie tekstu do publikacji’,
*kikō*¹⁸ 機甲 ‘opancerzony (np. o wozie)’,
*kikō*¹⁹ 機構 ‘organizacja; mechanizm’,
*kikō*²⁰ 貴公 ‘szanowny Pan (zaimek drugiej osoby w zwrotach)’.

Występują też inne jeszcze wyrazy nieodnotowane w tym słowniku, takie jak:

- kikō*²¹ 騎行 ‘jazda konno’,
*kikō*²² 機巧 ‘spryt; mądrość; zaradność’,
*kikō*²³ 龜甲 ‘skorupa żółwia’,
*kikō*²⁴ 貴校 ‘Państwa szkoła’,
*kikō*²⁵ 貴行 ‘Państwa bank’,

oraz wiele innych.

Widać więc, że homonimia w obrębie wyrazów sinojapońskich w japońszczyźnie jest z uwagi na stopień rozpowszechnienia niespotykana w żadnym innym języku naturalnym. Nawet w języku koreańskim czy wietnamskim jest ona o wiele słabiej nasiloną.

Należy pamiętać, że poza zapisem ideograficznym do rozróżniania wymienionych homonimów służą też konteksty słotwórcze, gdyż spora ich część wchodzi w skład złożzeń i derywatów sinojapońskich, takich jak: *kikōsha* 寄稿者 ‘autor rękopisu, tekstu’, *kikōgaku* 気候学 ‘klimatologia’, *kikōbon* 稀覯本 ‘biały kruk’, *kikōshiki* 起工式 ‘ceremonia wbicia łopaty’, *kikōshi*¹ 気功師 ‘nauczyciel technik oddechowych *qigōng*’ czy też *kikōshi*² 貴公子 ‘szlachetnie urodzony młodzieniec; wytworny młodzieniec (z dobrego domu)’.

Na koniec wspomnieć musimy jeszcze o krzyżowaniu się relacji homonimicznych między wyrazami należącymi do różnych warstw leksykalnych. Tak więc w odniesieniu do rdzennie japońskich homonimów przytoczonych wcześniej, a mianowicie *kawa*¹, *kawa*², *kawa*³, można wymienić także sinojapońskie wyrazy *kawa*⁴ 歌話 o znaczeniu ‘rozmowa o poezji japońskiej lub o konkretnej pieśni *waka*’ czy *kawa*⁵ 佳話 o znaczeniu ‘wytworna opowieść, rozmowa; pochwalne opowieści o czynach kogo’.

Przedstawione zagadnienia mogą być dla nas ważnym świadectwem tego, że w leksykologii języka japońskiego nie możemy ograniczać się jedynie do fonocentrycznego

aspektu budowy znaków języka. Płaszczyzna grafemiczna musi być bowiem uwzględniana we wszystkich analizach morfologii i semantyki wyrazów, niezależnie od ich przynależności do poszczególnych warstw leksykalnych.

Bibliografia

Źródła leksykograficzne

- Atarashii kokugo hyōki handobukku* [Nowe kompendium pisma japońskiego (wyd. VII)] (red. Sanseidō Henshūjo) 2015. Tōkyō: Sanseidō.
[新しい国語表記ハンドブック (第七版) 2015. (三省堂編修所編). 東京: 三省堂.]
- Daikangorin* [Wielki słownik wyrazów sinojapońskich Daikangorin, dosł. „Wielki las słów sinojapońskich”] Kamata Tadashi, Yoneyama Toratarō 1992. Tōkyō: Taishūkan shoten.
[大漢語林1992. 鎌田正, 米山寅太郎. 東京: 大修館書店]
- Gakken Kan-Wa daijiten (kijōban)* [Wielki słownik ideogramów sinojapońskich (wydanie podręczne)] (red.) Tōdō Akiyasu 1995. Tōkyō: Gakushū Kenkyūsha.
[学研漢和大字典 (机上版) 1995. 藤堂明保 (編). 東京: 学習研究社]
- Gendai gengogaku jiten* [Słownik językoznawstwa współczesnego] (red.) Tanaka Harumi 1987. Tōkyō: Seibidō.
[現代言語学辞典1985. 田中春美 (編). 東京: 成美堂.]
- Gengogaku daijiten* [Wielki słownik językoznawstwa (tom VI)] (red.) Kamei Takashi, Kōno Rokurō, Chino Eiichi 1995. Tōkyō: Sanseidō.
[言語学大辞典 (第六卷) 1995. 亀井孝, 河野六郎, 千野栄一 (編). 東京: 三省堂.]
- Kadokawa Shin-jigen (kaiteiban)* [Nowy słownik etymologii ideogramów sinojapońskich [wydawnictwa] Kadokawa (wydanie poprawione), dosł. „Nowe źródło znaków chińskich”]. (red.) Ogawa Tamaki, Nishida Taichirō, Akatsuka Kiyoshi 1993. Tōkyō: Kadokawa shoten.
[角川新字源 (改訂版) 1993. 小川環樹, 西田太一郎, 赤塚忠 (編). 東京: 角川書店.]
- Kanji gogen jiten* [Słownik etymologiczny znaków chińskich] Tōdō Akiyasu 1990. Tōkyō: Gakutōsha.
[漢字語源辞典 (藤堂明保) 1964. 東京: 學燈社.]
- Kanji no tsukaiwake tokiakashi jiten* [Słownik wariantów zapisu ideograficznego] Enmanji Jirō 2016. Tōkyō: Kenkyūsha.
[漢字の使い分けときあかし辞典 (円満字二郎) 2016. 京都: 研究者.]
- Kanken kanji jiten* [Słownik znaków Kanken] (red. Nihon kanji kyōiku shinkōkai) 2001. Kyōto: Nihon kanji kyōiku shinkōkai.
[漢検漢字辞典 (日本漢字教育振興会編) 2001. 京都: 日本漢字教育振興会.]
- Meikyō kokugo jiten* [Słownik języka japońskiego niczym przejryste zwierciadło] (red. Kitahara Yasuo) 2003. Tōkyō: Taishūkan shoten.
[明鏡国語辞典 (北原保雄編) 2003. 東京: 大修館書店.]

- Moji hyōki no kyōiku* [Nauczanie ideogramów i ich zapisu] 2003. Tōkyō: Kokuritsu Kokugo Kenkyūjo.
[文字・表記の教育 2003. 東京: 国立国語研究所.]
- Nelson, A.N. (ed.). (1962 (1984)). *The Modern Reader's Japanese-English Character Dictionary* (red. Andrew Nathaniel Nelson) 1962 (1984). Rutland, Tokyo: Charles E. Tuttle Company.
- Nihongo nōryoku shiken kanji handobukku (teiseiban)* [Podręcznik pisma sinojapońskiego dla zdających egzaminy testowe (wyd. popr.)] 2011. Tōkyō: Aruku.
[日本語能力試験漢字ハンドブック (改訂版) 2011. 東京: アルク]
- Polański, K. (red.). (1999). *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* (red.) Kazimierz Polański 1999. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Spahn, M., Hadamitzky, W. (ed.) (1994). *Japanese Character Dictionary. With Compound Lookup via Any Kanji* (red.) Mark Spahn, Wolfgang Hadamitzky 1994. Boston: Cheng & Tsui Company.

Opracowania

- Heinz, A. (1978). *Dzieje językoznawstwa w zarysie*. Warszawa: PWN.
- Huszczka, R. (2011a). Monolingwalna i kontrastywna charakterystyka japońszczyzny w leksykografii, *Lexicographica Iapono-Polonica*, I, 153–176.
- Huszczka, R. (2011b). Wschodnioazjatycki krąg cywilizacji pisma – lingwistyczna analiza pojęcia. W: L. Sudyka (red.), *Orientalia Commemorativa* (115–132). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Huszczka, R. (2012a). Pismo japońskie jako zagadnienie lingwistyki teoretycznej i stosowanej. W: B. Kubiak Ho-Chi, *Japonia w Polsce* (202–232). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Huszczka, R. (2012b). *Gramatyzacja japońszczyzny*. Warszawa: Wydawnictwo Wydziału Polonistyki UW.
- Karlgren, B. (1971). *Sound and Symbol in Chinese*. Hongkong: Hong Kong University Press.
- Okimori T. et al. (2011). *Zukai Nihon no moji* [Pismo japońskie z ilustracjami]. Tōkyō: Sanseidō.
[沖森卓也 2011. 『図解日本の文字』. 東京: 三省堂.]
- Pietrow, J.A. (2013a). Sinojapońska odmiana pisma chińskiego – podstawy etymologii grafemicznej. W: R. Huszczka, J.A. Pietrow, B.T. Wojciechowski (red.), *Studia z językoznawstwa japońskiego* (139–165). Warszawa : Wydawnictwo Wydziału Polonistyki UW.
- Pietrow, J.A. (2013b). Model opisu leksykograficznego w słowniku „Gakken Kan-Wa daijiten”, *Lexicographica Iapono-Polonica*, II, 311–326.
- Pietrow, J.A. (2013c). Synonimia jako narzędzie opisu leksykograficznego w japońskiej leksykografii jednojęzycznej na przykładzie słownika Shūeisha, *Lexicographica Iapono-Polonica*, II, 213–234.
- Seeley, Ch. (1991). *A history of writing in Japan*. Honolulu: University of Hawai'i Press

- Tōdō A. (1971). *Kanji to sono bunka-ken* [Pismo chińskie i jego sfera kulturowa]. Tōkyō: Kōseikan.
[藤堂明保 1971. 『漢字とその文化圏』. 東京: 光生館.]
- Tōdō A. (2007). *Kanji no kigen* [Geneza pisma chińskiego]. Tōkyō: Kōdansha.
[藤堂明保 2007. 『漢字の起源』. 東京: 講談社.]
- Weinsberg, A. (1983). *Językoznawstwo ogólne*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Wiślicki, J. (2011). Homonimia i heterografia jako problem leksykografii japońskiej, *Lexicographica Iapono-Polonica*, I, 237–251.
- Zamorski, J. (2013). Wyrazy, nazwy, znaki: zagadnienie „jednostek językowych” w najdawniejszych zabytkach wschodnioazjatyckiej leksykografii, *Lexicographica Iapono-Polonica*, II, s. 53–70.

STRESZCZENIE

W językoznawstwie japońskim w opisie języka ojczystego używa się wielu tradycyjnych terminów gramatycznych, które nadal nie mają odpowiedników o charakterze bardziej ogólnym, uniwersalnym, dających się przenieść na grunt teoretycznego językoznawstwa ukształtowanego na Zachodzie. Takie zdecydowanie relatywistyczne terminy są powiązane zwłaszcza z dziedziną grafemiki, w obrębie której struktura, funkcje i zakres użycia pisma ideograficznego są opisywane wciąż w sposób tradycyjny. Jednym z takich pojęć jest mające postać tetrady sinojapońskiej wyrażenie *dōkun-iji* 同訓異字, które należy interpretować bardziej uniwersalnie, jako przykład heterografii ideograficznej wyrazów rdzennie japońskich. Zjawisko to wiąże się w sposób szczególny nie tylko z heterografią, ale również z polisemią i homonimią jednostek języka należących do obu jego płaszczyzn semiotycznych, a mianowicie płaszczyzny substancjalnie fonicznej i płaszczyzny substancjalnie grafemicznej. Szczególna sytuacja japońszczyzny polega na tym, że uwzględnienie obu tych płaszczyzn w opisie struktury języka i jego leksykonu prowadzi do konieczności konsekwentnie bilateralnego ujmowania wyrazów rdzennie japońskich jako połączenia zapisu ideograficznego bądź ideograficzno-sylabograficznego oraz fonicznego kształtu danego leksemu. Tym samym zarówno homonimia, jak i synonimia interpretowane muszą być na obu wymienionych tu płaszczyznach struktury języka, co w fonocentrycznych opisach języka, powszechnie praktykowanych we współczesnym językoznawstwie teoretycznym, może stanowić zasadniczą trudność.

GRZEGORZ WAŚNIEWSKI

Katedra Językoznawstwa Ogólnego, Migowego i Bałtystyki

Wydział Polonistyki

Uniwersytet Warszawski

ul. Krakowskie Przedmieście 26/28

00-927 Warszawa